

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XVIII

Neřit Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XVIII

İstanbul - 1998

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail ÖZDOĞAN

Tel: (0212) 518 26 09 Fax: (0212) 518 26 63

Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat GÖYÜNÇ

Tel: (0216) 333 91 16

Dizgi: **GİRİŞİM DİZGİ**

Tel: (0212) 513 28 29

Basıldığı Yer: **KİTAP MATBAACILIK**

Tel: (0212) 567 48 84

Cilt: **FATİH MÜCELLİT**

Tel: (0212) 501 28 23 - 612 86 71

Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46 Beyazıt - İST.

yen çöl bedevileri¹¹ için bulunan bu *ad hoc* çözüm, esâsen Osmanlı idâre anlayışının pratikliği ve esnekliğini gösteren müşahhas misâllerden biri olarak değerlendirilebilir. Buna ilâveten, Faroqhi'nin dikkat çektiği bir diğer husus daha varki, bu da Hacc yolculuğu sırasında verdikleri ve bazen de vermedikleri çeşitli hizmetlere mukâbil hacılardan para alarak geçinen resmî görevlilerdir.

Prof. Faroqhi'nin, devlet ile çoğu zaman onun çizdiği kurallar çerçevesinde "boy ölçüşmeye" kalkışan Osmanlı toplumundan kesitler sunduğu ve genel olarak tanıtmaya çalıştığımız bu kitabı, gerek tarih yazıcılığı gerekse ele alınan temel tema itibarıyla Osmanlı tarihi ile direkt ve indirekt ilgilenenler için son derece ilgi çekici. Osmanlı tarihi ile ilgili akademik araştırmaların, sadece bir devlet ve diplomasi tarihi olmaktan çıkarak iktisâdî ve içtimâî hayat ile ilgili yayınların da literatürde gittikçe daha geniş hisse sahibi olmasında önemli bir payı olduğuna inandığımız Faroqhi'nin bu çalışmalarında, bizce özellikle dikkate değer iki önemli nokta var. Bunlardan ilki, oryantalist geleneğin tesiriyle uzun bir süre özellikle Türkiye dışı Osmanlı araştırmalarına hâkim olmuş, "tarih-dışı ve statik Osmanlı" anlayışının, "değişebilen ve tarihî olan Osmanlı" ile yer değiştirmesi. Bir diğeri ise, "Osmanlı toplumu" olarak adlandırdığımız ve temelde tarihçilerin retrospektif bir anlamlandırması olan yığının tarihinin, devletin tarihinden bağımsız ya da sürekli onun antitezi olarak değil, ancak "birlikte ve birinin taraftarı olmadan" yazılabileceği husûsudur.

Gültekin YILDIZ

Taef Kamal El-Azhari, *The Saljuqs of Syria, During the Crusades 463-549 A.H./1070-1154 A.D. (Haçlı Seferleri Sırasında Suriye Selçukluları, H. 463-549/M.1070-1154)*, Berlin 1997, 389 s. Klaus Schwarz Verlag.

Eser Emeritüs Prof. Dr. C.E.Bosworth'un bir önsözü (Foreword, s.1-2) ile başlıyor. Prof. Bosworth'a göre Selçuk Türkleri'nin h.5/m.11. yüzyılın başlangıç yıllarında Orta Doğu'ya ulaşmaları İslâm dünyası için büyük önemi hâiz bir olaydır. Selçuk âilesinin önderleri önce İran ve sonra Irak'da hâkimiyetlerini kuvvetlendirmişler, Şif Büveyhîler'in yerini almışlar ve daha batıda Selçuklu hanedanının öteki şubelerini kurmuşlardı. Nitekim Selçuklular'ın Rum veya Anadolu'da bir sultanlık kurmaları, iki-üç yüzyıl sonra Osmanlı hanedanının zaferine yol açmıştı.

Sultan Alp Arslan'ın oğlu Tutuş'un kurduğu Selçuklu kolu h. 471/1078'den 511/1117'ye kadar Suriye'de iktidarı elinde tutmuştur. Dr. Taif el-Ezheri'nin bu çalışması Suriye Tarihi'nin bir meselesini aydınlatmaktadır. Selçuklular hüküm sürdükleri dönemin büyük bir kısmında Doğuda Haçlılar ile karşılaştılar. Ancak bu konu tarihçilerin yeteri derecede dikkatini çekmemiştir. Dr. Taef araştırmasını geniş ölçüde devrin Arap ve Batılı kaynakların tetkikine dayandırmış, böylece Suriye'de kısa sürede yaşamış Selçuklu hanedanının tatmin edici bir tasvirini ve oradaki tarihi önemini ortaya koymuştur.

İçindekiler (Table of contents, s.3) ve Özet (Abstract, s.4-6) başlıklarından sonra eserde, doktora tezinde münakaşa edilen meseleler sıralanmıştır (s.7). Bu sayfada Dr. Taef yedi konu üzerinde durmaktadır. Eserde; Teşekkür (Acknowledgement, s.8), kullanılan transkripsiyon (System of Transliteration, s.9), Kısaltmalar listesi (List of Abbreviations, s.10-11)'nden sonra Giriş (Introduction, s.12-13) kısmı gelmektedir. Dr. Taef bu bölümde tarihî olaylarla ilgili bir gi-

¹¹ 20. yüzyılın başında dahi, bedevilerin hacılara yönelik saldırgan tutumunda bir değişiklik olmamıştı. Ancak hedefleri bu kez deve kervanları değil. Sultan II. Abdülhamid'in hacc yolculuğunu hızlı ve emniyetli bir hâle getirmek ve Osmanlı Orta Doğu'sunu birleştirmek için inşa ettirdiği Hicaz Demiryolu idi. Ufuk Gülsoy. *Hicaz Demiryolu*. İstanbul 1994. 134-137.

riş yerine Araştırmalar (Secondary sources, s.12-18) ve Kaynaklar (Primary sources, s.18-23) üzerinde durmaktadır. Araştırma eserlerle ilgili olarak gerek batılı ve gerekse doğulu tarihçilerin eserleri hakkında bilgi verilirken, zaman zaman da tenkitlerde bulunuluyor. Bu kısımda iki Türk tarihçisi de zikrediliyor; Prof. Dr. Kafesoğlu ve Prof. Dr. A.Sevim. Dr. Taef'e göre; rahmetli hocam İ.Kafesoğlu'nun eseri, A History of the Saljūqs, kısa fakat İran'ın siyasî ve sosyal tarihi hakkında faydalı bilgiler vermektedir (s.13). Prof. A.Sevim'in eseri, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, hakkındaki görüşlere gelince (s.15), eser bütün Suriye Selçukluları ile uğraşmış intibahı veren çalışmasının başlığına rağmen onların Şam'daki yönetimlerini ihmal ederek Halep Selçukluları Tarihini kapsıyor. Ali Sevim, İbn el-Adim'in eserlerinden faydalanarak, 1070'de Selçuklular'dan önce Anadolu ve Suriye'ye gelen ilk Türkmen göçlerini tetkik etmeğe muktedir olmuştur.

Kaynaklar (s.18-23)a gelince, Yazar'a göre Suriye'deki Selçuklu Tarihi'ni kapsayan Arabça muasır sadece üç tarihçi vardır. Bunlar; Halebli tarihçi el-Azimi (1090-1163), İbn el-Kalanisi (1077-1160) ve Şam'da doğmuş olan İbn Asâkir (1105-1176)'dır. Daha geç dönem, fakat önemli öteki tarihçiler İbn el-Adim (1192-1262), İbn el-Esir (1160-1233) ve İbn el-Ezrak el-Fariki (doğumu 1117)'dir. Öte yandan Suriye ve Mısır'daki Fâtımîler'in Selçuklular'la münasebetleriyle ilgili en önemli kaynak tarihçi Makrizî (1364-1441)'nin eseridir. Bu devrin öteki tarihçisi ise İbn Tağrı Birdi (1410-1469)'dir. Suriye Selçukluları hakkında yazılmış Farsça kaynak yoktur. Dr. Taef muasır batılı tarihçiler için iki isim zikrediyor; Fulcher of Chartes ve William of Tyre.

Bundan sonra eser altı bölümde inceleniyor;

1. Bölüm, The Coming of the Saljuqs to Al-Sham and the political relations between them and the other regional powers to the end of Atsız' rule 463-471/1070-1080 (Selçuklular'ın Suriye'ye gelişi ve onlar ile Atsız'ın hâkimiyetinin sonuna kadar öteki mahallî kuvvetler arasındaki münasebetler 463-471/1070-1078, s. 24-59).

2. Bölüm, The Saljuqs under Malik Tutush to the End of the First Crusade, 471-493/1078-1099 (I. Haçlı seferinin sonuna kadar Melik Tutuş'un idaresinde Selçuklular, 471-493/1078-1099, s.60-113).

3. Bölüm, The Saljuqs of Aleppo and their Relations with the Crusaders and Other Muslim Powers up to their Downfall, 493-512/1099-1118 (Halep Selçukluları ve yıkılışlarına kadar Haçlılar ve öteki Müslüman kuvvetler ile münasebetleri, 493-512/1099-1118, s.114-170).

4. Bölüm, The Saljuqs of Damascus and their Relations with the Crusaders and the Other Muslim Powers to the Death of Tughtakin, 493-522/1099-1128 (Dımaşk Selçukluları ve Tugtekin'in ölümüne kadar Haçlılar ve öteki Müslüman kuvvetler ile münasebetleri, 493-522/1099-1128, s.171-229)

5. Bölüm, The Saljuqs after Tughtakin to their Decline, 522-549/1128-1154 (Tugtekin'den sonra yıkılışlarına kadar Selçuklular, 522-549/1128-1154, s.230-278).

6. Bölüm, Saljuqid Administration and Institutions in Syria (Suriye'de Selçuklu İdare ve Müesseseleri, s.279-340). Bu bölüm içinde alt başlıklar yer almaktadır: The Administration (İdare, s.279-307), The Saljuqid Governer (Selçuklu yönetici, s.280-281), The Atâbek (Atabeg, s.282-291), The Wazir (Vezir, s.291-295), The Office of Isfahsalar, s. (İsfahsalar, s.296-297), The Office of the Shihna (Şihne, s.298-299), The Office of Hajib (Hâcib, s.299-300), The Office of Âriz ('Arız, s.301), The Citadel Governer (İç kale yöneticisi, s.302-303), The Ra'is and the Ahdâth (Re'is ve Ahdâs. s. 303-307).

Institutions (Müesseseler, s.307-329); The Saljuqid İqta' (Selçuklu iktâ'ı, s.308-311), The Madrasa (Medrese, s.311-323), The Khanqah (Hângâh, s.323-329). Adı geçen eser; Conclusion (Sonuç, s.341-356), Appendix I (ek I, s.357-360), Appendix II (Ek II, s.361-369, Konu ile ilgili 8 harita, iki soy kütüğü (s.378-379) ve. Bibliyografya (s.380-389) ile bitmektedir.

Dr. Taef El-Azhari, Selçuklu Devleti'nin çeşitli kollarının İran, Anadolu ve Suriye'de kurulduğunu belirtiyor (s.27). Ancak Selçuklu tarihi ile uğraşmasına rağmen açıkça Selçuklular'ın bu şubelerinin; Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Anadolu (Türkiye) Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Suriye Selçukluları olduklarını ifade edemiyor.

Kanaatimce Dr. Taef Kamal, hicrî tarihleri miladî tarihlere çevirmeyi ya tam olarak bilmiyor, ya da bu konuda dikkatli davranmıyor. Çünkü bu konuda birçok hatalar göze çarpmaktadır. Mirdasiler'den Mahmûd'un Haleb'e hâkim olması için verilen tarih h. 457/m.1064'dür (s.29). Ancak 457 hicrî tarihin karşılığı m.1064-1065'dir ve 1064'den sadece 18 gün kalmıştır. Öte yandan A.Sevim (*Suriye Ve Filistin Selçukluları*, s.41) bu tarihi 457 ortaları (Ağustos 1065 sonları) olarak veriyor. Ayrıca yine s.29'da İbn el-Kalanisi'nin ölüm tarihi 555/1163 olarak geçiyor. Öte yandan s.19'da İbn el-Kalanisi'nin 1077-1160 tarihleri arasında yaşadığı belirtiliyor. Hicrî 555'in karşılığı 1160'dır. İbn Han tarafından Artah'ın ele geçirilmesi h. 461/1068 olarak gösteriliyor (s.30). A.Sevim'in bu olay için verdiği tarih 27 Şaban 460/1 Temmuz 1068'dir. Yine s.30'da 459/1066 ve 462/1069 tarihleri zikrediliyor, ancak bunların tam karşılıkları 459/1066-1067 ve 462/1069-1070 olmalıdır. Atsız'ın Dimaşk'a hâkim oluş tarihi h.468/1075 olarak veriliyor. (s.37) A. Sevim'e göre (s.73), bu tarih Zildake 468/Haziran-Temmuz 1076'dır. Anadolu fatihi Süleymanşâh'ın ölümü için Safer 479/Mayıs 1086 tarihi zikrediliyor (s.64-64). Ancak bu olay için bilinen tarih, 4 Haziran 1086'dır. Dr. Taef Kamal Tutuş'un Haleb'e giriş tarihini 26 Rebi II.479/Haziran 1086 olarak veriyor (s.64). Ancak günü belli olmasına rağmen yine de ay yanlış olarak gösteriliyor. Bu olayın gün olarak tam tarihi 11 Temmuz 1086'dır. Sultan Melikşah 23 Şaban 479/10 Aralık 1086'da Haleb'e girmiştir (s.65). Ancak bu tarih 3 Aralık 1086'dır (Bk.A.Sevim, *aynı eser*, s.129). Dr. Taef Sultan Melikşah'ın ölümü için için için iki tarih veriyor; bunlar 14 Şevval 485 ve Şevval 485 (bk.s.72-73). Ancak Melikşah'ın ölüm tarihi 16 Şevval/19 Kasım 1092'dir. Ayrıca 14 Muharrem 487/4 Şubat 1094 (s.76)'in karşılığı 3 Şubat'dır. Aynı sayfede 9 Cumada I.497'in karşılığı 10 Mayıs 1094 olarak gösterilmiştir. Bu tarihin karşılığı 27 Mayıs'dır. Sahife 147'de 1 Şevval 507/Mart sonu 1114 olarak veriliyor. Burada gün bellidir ve bu tarihin karşılığı 11 Mart'dır. Yine s. 148'de 28 Cumada 11.508/Aralık 1114 tarihinin karşılığı 29 Kasım'dır. Sahife 151'deki 23 Rebi II.509/Eylül 1115'de tam tarih 15 Eylül'dür. Dukak'ın ölüm tarihi (s.1/8), 1104 Haziran sonu değil, 8 Haziran'dır.

Eserde zaman zaman bazı isimlerde alışlagelmişin dışında okumalar göze çarpmıyor; s.38'de Shakli, A.Sevim'de Şöklü; s.68 Tukush, Selçuklu literatüründe Tekiş, s.73; Turkan, Selçuklu literatüründe Terken; s.127 Chokermish, Selçuklu literatüründe Çökürmüş; s.132 Ahmed Yel, Selçuklu literatüründe Ahmedfil; s.105 Artuk b.Aksak, Selçuklu literatüründe Artuk b.Eksük; s.282 Kalisargh, Selçuklu literatüründe Külsarig; s.299 al-Kındarı, Selçuklu literatüründe Kündürî olarak okunmaktadır.

Eserde birçok yazım veya baskı hatası vardır, bunlardan sadece bir örnek veriyorum; s.128 Quilish Arslan, Qilish, s.164 Qilich Arslan, s. 358 Qilij Arslan.

Öte yandan eserde Türk araştırmacıların yazdıklarına uymayan bilgiler bulunmaktadır. Söz gelişi Dr. Taef Kamal'a göre (s.39) Atsız-Şöklü mücadelesinde Süleyman b.Kutulmuş Atsız'ın eline esir düşmüştür. Ancak bu sırada esir düşenler Kutulmuş'un kardeşleri Alp İlig (Yü-lüg) ve Devlet (Dolat)'dır (Bk.M.H.Yinanç, *Türkiye Tarih Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s.89). Yazar Tutuş'un Dimaşk'ı ele geçirdiği tarihte (1078) onüç yaşında bir genç olduğunu zikrediyor (s.49). A.Sevim ise 1062 yılında doğduğunu ve bu sırada 15-16 yaşlarında bulunduğunu belirtiyor (s.91). Eserde Süleyman b. Kutulmuş Antakya'yı aldığı sırada (1084) Konya sultanı gösteriliyor (s.65). Ancak Süleyman b.Kutulmuş Konya'yı Antakya'dan sonra almıştır (Bk. Cahen, Cl. *Pre-Ottoman Turkey*, s. 77; Baykara T., *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 25). Taef Kamal, Süleyman b. Kutulmuş'un Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un bir vekili olarak İznik, Kilikya, ve Melitene (Malatya)'yı idare ettiğini öne sürüyor

(s.62). Ancak Malatya bu sırada Gabriel isimli bir valinin idaresinde idi (Bk. Honigmann, E., Malatya mad. *İA*, s.236). Yazarın bu hükme Cahen'in bir savından vardığı anlaşılıyor (Bk. *Pre-ottoman Turkey*, s.82).

Her ne kadar prince'in Türkçe karşılıkları arasında "emîr" anlamı varsa da, Bozan ve Ak-sungur için prens unvanı kullanılmamalıydı. Nitekim Bosworth, her ikisi için "slave commander" demektedir (Bk. *The Cambridge History of Iran*, V, indeks). Ayrıca Jabala (Cebele) devam-lı olarak "Jabla" şeklinde yazılmaktadır.

Öte yandan Dr. Taef, Ali Sevim'i tenkitte yanılmaktadır. Prof.A.Sevim eserinde Suriye Selçuklularının her iki kolunu da tam olarak işlemiştir. Dımaşk Selçukluları Tutuş b.Dukak'ın 1104 ölümüyle son bulmuş ve orada Tuğteğ'in atabeglik yönetimi kurulmuştur (Bk. Bosworth, *The Islamic Dynasties*, Edinburg 1967, s.116). Nitekim bu atabeglik üzerinde ayrı bir çalışma yapılmıştır, bk. Alptekin, C., *Dımaşk Atabegliği* (Tog-Teginliler), İstanbul 1985. Bu arada şunu belirtmek isterim ki, Selçuklu Tarihi üzerinde çalışma yapan yabancılar, Türk araştırmacıların eserlerini ihmal etmemeli ve bunun için de Türkçe öğrenmelidirler.

Sonuç olarak kanaatimce Dr. Taef Kamal'in eseri Suriye Selçukluların siyasi tarihi için fazla bir yenilik getirmiyor. Bu eserin yenilik getiren kısımları VI. bölüm ile Eklerde verilen listelerdir. Bu bakımdan Selçuklu tarihiyle uğraşanların bu yönüyle adı geçen eseri ihmal etmemeleri gerekmektedir.

Erdogan MERCİL

Evangelia BALTA, *Karamanlidika, Nouvelles additions et compléments I*, Centre d'Etudes d'Asie Mineure, Athènes, 1997, 287 s.

Anadolu'da Rumca bilmeyen, Türkçeyi farklı bir ağızla konuşan ve Grek harfleriyle yazan Ortodoks mezhebine bağlı olan bir topluluğun Selçuklu döneminden beri varlığı bilinmektedir. Anadolu'da Türkçe konuşan bir Hıristiyan topluluğun bulunduğunu Batı dünyası ilk kez 1437'de Latince olarak düzenlenen ve Doğu kilisesinin durumunu açıklayan bir raporla öğrenmiştir.¹ 1453 yılında Konya'da bulunmuş olan Angiolello, Meram'da yaşayan Rumların çok az Rumca bildiklerini, sadece Türkçe konuştuklarını, dinsel kitaplarının da Arap harfleriyle Türkçe yazılı olduğunu belirtmektedir.² Ancak herhalde burada bir yanlışlık söz konusu olmalıdır. Çünkü Karamanlıların Türkçeyi Arap harfleriyle değil, Grek harfleriyle (hurufumuz Yunanice) yazdıklarını biliyoruz. Kanuni döneminde Türkiye'ye gelen Alman gezgini Hans Demerschwam, İstanbul'da Yedikule'de Karaman (Caramania) diyarından getirilmiş bir halkın oturduğundan söz ederek "Bunlar Hıristiyan, ibadetlerini Rumca yapıyorlar, fakat Rumca anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil, Türkçedir. Öteden beri Türkçe mi konuşuyorlar, bilmem. Şimdiki padişahın babası Selim, memleketlerini işgal edince bunları İstanbul'a getirmiş"³ demektedir. Yine 1573'te Avusturya elçilik mensubu olarak İstanbul'a gelen Stephan Gerlach ruznamesinde, Ortodoks oldukları halde Rumca bilmeyen ve Türkçe konuşan Karamanlılar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş, kiliselerini, çok katlı yüksek ve mamur evlerini hayranlıkla anlatmıştır.⁴ Daha sonraları

1 Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, Berkeley-Los Angeles-London, 1971-1453. Ayrıca bk. Janos Eckmann, "Die Karamanische Literatur", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, Wiesbaden, 1964, 819-835.

2 F. Babinger, *Mahomet II et son temps (1432-1481)*, Paris, Payot, 1954, 401.

3 Hans Demerschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Yolculuk Günlüğü* (Çev. Yaşar Önen). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987/78.

4 Kemal Beydilli, "Stephen Gerlach'ın Ruzname'sinde İstanbul". İÜ Ed.Fak. Tarih Araştırma Merkezi. *Tarih Boyunca İstanbul (299 Mayıs-1 Haziran 1988)*, İstanbul, 1989, 102.